

*Dr Rodoljub Etinski, redovni profesor
Pravnog fakulteta u Novom Sadu*

KULTURNI RELATIVIZAM I UNIVERZALNOST LJUDSKIH PRAVA: POKUŠAJ PRAVNE ANALIZE

Sažetak: *Zaštita ljudskih prava postala je deo univerzalnog međunarodnog prava posle Drugog svetskog rata.¹ Pre Drugog svetskog rata su ustanovljena izvesna pravila međunarodnog prava od značaja za zaštitu ljudskih prava, kao što su neka pravila o zabrani diskriminacije, o zaštiti manjina ili o socijalnim i ekonomskim pravima. Preovlađujuće mišljenje je bilo da su ljudska prava unutrašnja stvar svake države te da međunarodnim pravom treba intervenisati u to pitanje jedino kada je to neizbežno. Tokom i posle Drugog svetskog rata preovladalo je mišljenje da su ljudska prava od suštinskog značaja za međunarodnu zajednicu i priznato je pravo pojedinca na međunarodni poredak u kome će svima biti obezbeđeno poštovanje ljudskih prava. Tada počinje, međutim, osporavanje mogućnosti definisanja ljudskih prava na globalnom nivou. Argument protiv univerzalnog definisanja ljudskih prava je da su ljudska prava definisana kulturom, da ne postoji univerzalna kultura, univerzalni moral i sl. te da univerzalizacija ljudskih prava znači nametanje ljudskih prava, definisanih u zapadnoj kulturi, ostatku sveta. Rasprava, koja je počela pedesetih godina prošlog veka, aktuelna je i danas.² Posle kratkog osvrtu na istorijski proces univer-*

---

¹ Rad je posvećen projektu „Pravo Srbije u evropskoj perspektivi“ br. 149042 koji finansira Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije.

² Pisanje ovog teksta podstaknuto je temom „Da li su ljudska prava univerzalna i obavezujuća“ koju je Međunarodna akademija za uporedno pravo odredila kao jednu od teme za Međunarodni kongres, koji treba da se održi u Vašingtonu 2010. godine. Ako se pogleda jedan od vodećih časopisa za ljudska prava „Human Rights Quarterly“ videće se da je tema kulturnog relativizma često raspravljana na stranicama ovog časopisa. J. Donnelly, Human Rights as Natural Rights, Human Rights Quarterly, 4 (1982), 391–405, J. Donnelly, Cultural Relativism and Universal Human Rights, Human Rights Quarterly, 6

zalizacije ljudskih prava, pravna analiza, koja sledi, je učinjena sa name-rom da se preciznije utvrdi koliko su kulturne razlike prepreka univerzalizaciji ljudskih prava. Analizirano je prihvatanje nekih univerzalnih ugovora o ljudskim pravima, stavljanje rezervi i prigovora na rezerve kao i prihvatanje međunarodnih kontrolnih mehanizama kako bi se odredio obim međunarodnog konsenzusa u pogledu univerzalnog definisanja ljudskih prava kao i obim spremnosti država koje pripadaju različitim kulturama da prihvate međunarodnu kontrolnu mehanizme. Odmah treba postaviti pitanje koliko je ovakva pravna analiza pogodan instrument za utvđivanje koliko su kulturne razlike prepreka univerzalizaciji ljudskih prava. Postoje mišljenja da uticaj kulture na ljudska prava ne može da bude predmet pravne analize. An-Na'im je izrazio mišljenje koje dovodi u pitanje opravdanost ovakve pravne analize zbog jednog dodatnog i specifičnog razloga. On smatra da zapadna hegemonija u raznim oblastima utiče na političare i teoretičare u zemljama trećeg sveta te da, zato, nema stvarnog predstavljanja narodne percepcije i shvatanja ljudskih prava od strane predstavnika ovih država u međunarodnim forumima. On dovodi u pitanje univerzalni kulturni legitimitet međunarodnih standarda ljudskih prava jer učešće vladinih delegata u formilisanju i usvajanju ovih standarda ne znači da narodi

---

(1984), 400–419, J. M. Peek, Buddhism, Human Rights and Japanese State, *Human Rights Quarterly*, 17 (1995), 527–540, A-B. S. Preis, Human Rights as Cultural Practice: An Anthropological Critique, *Human Rights Quarterly*, 18 (1996), 286–315, A. Pollis, Cultural Relativism Revisited: Through a State Prism, *Human Rights Quarterly*, 18(1996), 316–344, D.A. Bell, The East Asian Challenge to Human Rights: Reflections on an East West Dialogue, *Human Rights Quarterly*, 18 (1996), 641–667, E. Brems, Enemies or Allies, Feminism and Cultural Relativism as Dissident Voices in Human Rights Discourse, *Human Rights Quarterly*, 19 (1997), 136–164, A. Marfording, Cultural Relativism and the Construction of Culture: An Examination of Japan, *Human Rights Quarterly*, 19 (1997), 431–448, H. Samuels, Hong Kong on Women, Asian Values, and the Law, *Human Rights Quarterly*, 21(1999), 707–734, J.A. Lindgren Alves, The Declaration of Human Rights in Postmodernity, *Human Rights Quarterly*, 22(2000), 478–500, N.A.Engelhart, Rights and Culture in the Asian Values Argument: The Rise and Fall of Confucian Ethics in Singapore, *Human Rights Quarterly*, 22 (2000), 548–568, B. Ibhawoh, Between Culture and Constitution: Evaluating the Cultural Legitimacy of Human Rights in the African State, *Human Rights Quarterly*, 22 (2000), 838–860, A. An Na'Naim, Human Rights and Islamic Identity in France and Uzbekistan: Mediation of the Local and Global, *Human Rights Quarterly*, 22 (2000), 906/941, K. Engle, From Skeptizism to Embrace: Human Rights and the American Antropological Association from 1947 to 1999, *Human Rights Quarterly*, 23 (2001), 536–559, S. Walker, S.C. Poe, Does Cultural Diversity Affect Counties' Respect for Human Rights, *Human Rights Quarterly*, 24 (2002), 237–263, S. Harris-Short, International Human Rights Law: Imperialist, Inept and Ineffective? Cultural Relativism and the UN Convention on the Rights of the Child, *Human Rights Quarterly*, 25 (2003), 130–181, Z.F. Kabasakal Arat, Forging a Global Culture of Human Rights: Origins and Prospects of the International Bill of Human Rights, *Human Rights Quarterly*, 28 (2006), 416–437

tih zemalja time prihvataju te standarde i da se obavezuju na njihovo izvršavanje.³ Činjenica je, međutim, da predstavnici nekih država trećeg sveta ne prihvataju međunarodne ugovore o ljudskim pravima u celosti već stavljaju određene rezerve na formulacije pojedinih prava. Isto tako, oni ne prihvataju neke međunarodne nadzorne mehanizme koji nameću formulacije pojedinih prava suprotno učinjenim rezervama. Pri tome, one države koje su „bliže“ Zapadu su naročito agilne u stavljanju rezervi i neprihvatanju nadzornih mehanizama. Istina je, takođe, da je pravo po sebi, kao opšti, normativni sistem, velika redukcija socijalne stvarnosti te da otuda pravna analiza ne može da pruži potpuni odgovor na postavljeno pitanje. Ipak, rezultati ovog istraživanja bi mogli da pomognu u dolaženju do celovitog odgovora.

Ključne reči: *ljudska prava, kulturni relativizam, univerzalnost, univerzalni ugovori o ljudskim pravima, rezerve, prigovori*

1. Razvoj međunarodne zaštite ljudskih prava

Postoji više istorijskih okolnosti i razloga koji su, konačno, rezultirali u međunarodnoj zaštiti ljudskih prava. Postoji, dakle, više istorijskih izvorišta međunarodne zaštite ljudskih prava. Jedan od izvorišta jeste načelo humanosti, načelo modernog međunarodnog prava, onog prava koja počinje da se razvija u XVII veku. Ono se manifestovalo, između ostalog, kroz koncepciju zločina protiv čovečnosti, ukidanja ropstva, zaštitu manjina, razvoj međunarodnog humanitarnog prava i humanitarne intervencije. Izvorište međunarodnih ljudskih prava jeste i priznavanje postojanja opšteg interesa međunarodne zajednice jer se ljudska prava vide kao faktor relevantan za očuvanje međunarodnog mira i bezbednosti. Izvorište nekih međunarodnih ljudskih prava leži u činjenici da poštovanje ekonomskih i socijalnih prava iziskuje izvesni nacionalni trošak te je otuda nužna izvesna međunarodna uzajamnost u poštovanju ovih prava.

Hugo Grocijus je zastupao ideju da postoje zločini koji se tiču celog ljudskog društva te da njihove počinioce može da progoni svaka država.⁴ Počev od Bečkog kongresa, međunarodna (tada evropska) zajednica se bavi pitanjem ukidanja ropstva. Austrija, V. Britanija, Portugal, Prusija,

---

³ A. An-Na'im, Conclusion, in Human Rights in Cross-Cultural Perspective: A Quest for Consensus, (A. An-Na'im ed.), 1995, str. 427, navedeno prema S. Harris-Short, op. cit. str. 133

⁴ H. Grotius, De jure belli ac pacis, II knjiga, 21. glava, novi nemački tekst sa uvođom koji je napisao W. Schatzel, Tübingen, 1950, str. 638

Rusija, Španija i Švedska su 8. februara 1815. godine, usvojile Deklaraciju o univerzalnom ukidanju trgovine robovima, koja je u aneksu XV pridodata Bečkom mirovnom ugovoru. Ovim je počela međunarodna saradnja radi ukidanja ropstva koja je i danas aktuelna.⁵ Zabrana ropstva je danas imperativno međunarodno pravilo.⁶

Međunarodna zaštita manjina se razvija u XVIII i XIX veku. Pariski ugovor iz 1856. godine, zaključen posle Krimskog rata, izričito kaže da grupa građana ne treba da se smatra inferornom u odnosu na drugu grupu građana zbog rasnih ili religioznih razloga. Srbija, Crna Gora i Rumunija su priznate kao nezavisne države Berlinskim ugovorom iz 1878. godine, pod uslovom da obezbede da religiozne razlike neće biti prepreka uživanju građanskih i političkih prava, za rad u javnim službama ili obavljanje komercijalnih profesija.

Pravila kojima se ograničava rat i štite civili su postojala i u antičkom međunarodnom pravu. Ona se razvijaju, međutim, od XIX veka kao posebna grana međunarodnog prava, međunarodno humanitarno pravo, s ciljem da otklone nepotrebne patnje i razaranja tokom oružanih sukoba. Tokom

---

⁵ Čl. 9 Opšteg akta Berlinske konferencije propisuje da teritorije bazena reke Kongo ne smeju da služe kao tržište ili oblast tranzita za trgovinu robljem. Države ugovornice su se obavezale da će okončati ovu trgovinu i kažnjavati one koji se njome bave. Strane ugovornice Opšteg akta Briselske konferencije iz 1890. godine izražavaju čvstu nameru da okončaju trgovinu afričkih robova. Međunarodnom konvencijom o suzbijanju trgovine belim robljem iz 1910. godine je zahtevano kažnjavanje onih koji su trgovali ženama i decom. Konvencijom kojom je revidiran Opšti akt Berlinske konferencije i Opšti akt Briselske konferencije, a koja je potpisana u Sen Žermenu 10. septembra 1919. godine, ugovornice su se obvezale da nastoje da obezbede potpuno ukidanje ropstva u svim oblicima i trgovine robljem na moru i na kopnu. U okviru Društva naroda, zaključena je Konvencija protiv ropstva 25. septembra 1926. godine. Države ugovornice su se obavezale da spreče i suzbiju trgovinu robljem i da obezbede, čim bude moguće, potpuno ukidanje ropstva u svim oblicima. U okviru Međunarodne organizacije rada usvojena je Konvencija protiv prinudnog rada 1930. godine. Konvencija protiv ropstva je izmenjena, kako bi se prilagodila institucionalnom ustrojstvu Ujedinjenih nacija, Protokolom koji je usvojila Generalna skupština UN rezolucijom 794 (VIII) 23. oktobra 1953. godine. Dodatna konvencija o ukidanju ropstva, trgovine robljem i institucija i prakse slične roblju je usvojena u Ženevi 7. septembra 1956. godine kako bi se intenzivirali nacionalni i međunarodni napori u pravcu ukidanja ropstva. Konvencija za suzbijanje trgovine lica i eksploatacije tuđe prostitucije je zaključena 1949. godine. Ova pitanju su dalje regulisana Protokolom UN za sprečavanje, suzbijanje i kaznjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i decom iz novembra 2000. godine, kojom je dopunjena Konvencija UN protiv transnacionalnog organozovanog zločina iz 1999. godine. Konvencija (br. 182) o najgorim oblicima dečjeg rada, usvojena u Međunarodnoj organizaciji rada, 1999. godine, proklamuje da je trgovina decom mlađom od 18 godina praaksa slična ropstvu i preporučuje da to bude inkriminisaano kao krivično delo.

⁶ *Barcelona Traction, Light and Power Co. Ltd (Belgium v. Spain)*, Judgment of 5 February 1970, str. 32, paragrafi 33, 34

XIX veka ustanovljena je praksa humanitarnih interevencija hrišćanskih država protiv Otomanskog Carstva u cilju pružanja zaštite hrišćanskom stanovništvu kada je ovo bilo izloženo teškim represalijama.

Od sporadičnih slučajeva zaštite manjina u XVIII i XIX veku, zaštita manjina prerasta u deo sistema Društva naroda. Ovaj sistem je uspostavljen međunarodnim ugovorima ili jednostranim izjavama država. Uslov za prijem nekih država u Društvo naroda je bio da prihvate međunarodne obaveze u pogledu manjina na svojim teritorijama.⁷ Pakt Društva naroda nije, međutim, sadržao odredbe o zaštiti manjina. Obaveze zaštite rasnih, jezičkih i verskih manjina su smatrane obavezama od međunarodnog značaja te je Društvo naroda obezbeđivalo poštovanje ovih obaveza. Stalni sud međunarodne pravde je bio nadležan da daje savetodavna mišljenja na zahtev Saveta društva naroda⁸ kao i rešava sporove između država u pogledu poštovanja ovih obaveza.⁹

Polazeći od toga da univerzalni mir može da se očuva jedino ako se zasniva na socijalnoj pravdi, Versajskim ugovorom iz 1919. godine je osnovana Međunarodna organizacija rada. U istom Ugovoru je konstatovano, takođe, da je propust bilo koje nacije da obezbedi humane radne uslove prepreka drugim nacijama koje žele da poboljšaju uslove rada u svojim zemljama. Obezbeđivanje humanih radnih uslova iziskuje određene nacionalne troškove koji opterećuju cenu robe i čine robu manje konkurentnom na svetskom tržištu. Kako bi se očuvala izvensa jednakost u pogledu uslova konkurentnosti nacionalnih roba na svetskom tržištu, nužno je da socijalna i ekonomska prava garantuju sve države čije se robe takmiče na svetskom tržištu, nužna je, dakle, izvesna međunarodna uzajamnost u obezbeđivanju ekonomskih i socijalnih prava.

2. Univerzalizacija međunarodne zaštite ljudskih prava

Sistem zaštite manjina koji je uspostavljen u okviru Društva naroda je bio nepotpun sistem. On je obezbeđivao zaštitu manjinama u nekim zemljama a u drugim nije. Neke zemlje su prihvatile međunarodne obaveze

---

⁷ *Minority Schools in Albania*, Advisory Opinion of the Permanent Court of International Justice of 6 April 1935, Series A/B no. 64, str. 7

⁸ *Settlers of German Origin in Territory Ceded by Germany to Poland*, PCIJ (1923), ser. B no.6. *Acquisition of Polish Nationality*, PCIJ (1933), ser. B, no. 7. *Access to German Minority Schools in Polish Upper Silesia*, PCIJ (1931), ser A/B, no. 40. *Treatment of Polish Nationals and Other Persons of Polish Origin or Speech in Danzing*, PCIJ (1932), ser A/B, no. 44. *Minority Schools in Albania*, PCIJ (1935), ser. A/B, no. 64

⁹ *Rights of Minorities in Upper Silesia (Minority Schools)*, PCIJ, ser. A, no. 15, Judgment No. 12 of 26 April 1928

i bile su pod međunarodnom kontrolom a druge nisu. Nezadovoljna ovakvim stanjem, Poljska je predložila univerzalizaciju zaštite manjina u Društvu naroda 1933. godine. Predlog nije prihvaćen i Poljska je otkazala saradnju sa međunarodnim organima u pogledu zaštite manjina.¹⁰

Uprkos razvoja izvesne nepotpune zaštite manjina i izvesne zaštite ekonomskih i socijalnih prava preko Međunarodne organizacije rada, univerzalna, opšta zaštita ljudskih prava nije uspostavljena do Drugog svetskog rata. Bilo je izvesnih doktrinarnih i praktičnih pokušaja. Čileanski pravnik Alejandro Alvarez je nacrt „Međunarodna prava pojedinaca i međunarodnih asocijacija“ podneo Američkom institutu za međunarodno pravo 1917. godine. Ruski pravnik i, tada, izbeglica, Andrej Nikolajevič Mandelštajm je sačinio nacrt Deklaracije o međunarodnim pravima čoveka i podneo ga je Institutu za međunarodno pravo te je Institut prihvatio Deklaraciju pod tim imenom 1929. godine. Dve mreže nevladinih organizacija – Međunarodna federacija društava za odbranu prava čoveka i građanina i Međunarodna unija federacija za Društvo naroda – podržali su 1931. i 1933. godine Deklaraciju Instituta za međunarodno pravo.¹¹ Polazeći od ugovora o manjinama, zaključenim 1919. i 1920. godine, Haiti je predložio generalizaciju ljudskih prava na 14. Skupštini Društva naroda. Generalizacija bi išla u pravcu da svi uživaju zaštitu prava na život i slobodu i da svi građani treba da budu jednaki pred zakonom i uživaju jednaka građanska i politička prava, bez razlike u pogledu rase, jezika ili religije.¹² Ovaj zahtev nije tada prihvaćen. Pojedine velike i uticajne države, članice Društva naroda su smatrale da su ljudska prava unutrašnja stvar država te da je međunarodno uređenje ljudskih prava izuzetak koji treba da bude opravdan naročitim razlozima.

Pod uticajem užasa koji su se dogodili, tokom Drugog svetskog rata dogodio se preokret u gledanju na internacionalizaciju ljudskih prava i prevladalo je mišljenje da međunarodnu zaštitu treba obezbediti svim pojedincima u pogledu svih ljudskih prava. Jedan od cilja osnivanja Organizacije ujedinjenih nacija, izložen u preambuli Povelje UN, jeste ponovna potvrda vere u osnovna ljudska prava, u dostojanstvo i vrednost ljudske ličnosti, u jednaka prava muškaraca i žena.... Jedan od ciljeva Organizacije, proklamovanom Poveljom UN, jeste postizanje međunarodne saradnje u unapređivanju i ohrabivanju poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda za

---

¹⁰ League of Nations Records of 15th Assembly, 125 O.J. Sp. Supp. pp. 42,43, navedeno prema McKean, op.cit. str. 43

¹¹ K. Sikkink, *Reconceptualizing Sovereignty in Americas: historical precursors and current practices*, <http://www.scribd.com/doc/7260038/Sikkink-Re-Conceptualizing-Sovereignty-in-the-Americas>, Sajt posećen 6. septembra 2009.

¹² Mc Kean, str. 39

sve bez razlike u pogledu rase, pola, jezika ili religije. Generalna skupština UN je dobila nadležnost da pomaže ostvarivanje ljudskih prava. Članom 55 Povelje, Ujedinjene nacije su obavezane da unapređuju univerzalno poštovanje ljudskih prava i osnovnih sloboda, jednako za sve bez razlike u pogledu rase, pola, jezika ili religije a radi stvaranja uslova stabilnosti i blagostanja koji su nužni radi mirne i prijateljske odnose među nacijama. Ekonomski i socijalni savet je ovlašćen da čini preporuke radi unapređivanja poštovanja i uvažavanja ljudskih prava.

Poveljom UN je učinjen preokret u pogledu međunarodnog tretiranja ljudskih prava. Do Povelje ljudska prava su smatrana prvenstveno unutrašnjom stvari država i ona su samo izuzetno, parcijalno i sporadično bila predmet međunarodnog interesovanja i uređenja. Poveljom se ljudska prava i zaštita ljudskih prava univerzalizuje. Međunarodni poredak prestaje da bude samo stvar država, jer „svako je ovlašćen na socijalni i međunarodni poredak u kome sva ljudska prava mogu da budu potpuno ostvarena za sve, bez diskriminacije.“¹³ Ovakva odredba je uneta prvo u čl. 28 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, koju je usvojila Generalna skupština UN 1948. godine i koja čini kamen temeljac univerzalnih ljudskih prava.

U međuvremenu je usvojeno više univerzalnih međunarodnih ugovora o ljudskim pravima¹⁴ kojima su uspostavljeni izvesni univerzalni meha-

---

¹³ Para. 10. Deklaracije Svetske konferencije protiv rasizma, rasne diskriminacije, ksenofobije i slične netolerancije, održane u Durbanu od 31. Avgusta do 8. Septembra 2001, <http://www.unhchr.ch/pdf/Durban.pdf>

¹⁴ Međunarodna konvencija o eliminisanju svih oblika rasne diskriminacije od 21. decembra 1965. godine, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima od 16. decembra 1966. godine, Opcioni protokol uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima od 16. decembra 1966. godine, Drugi opcioni protokol uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima od 15. Decembra 1989. Godine, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima od 16. decembra 1966. godine, Opcioni protokol uz Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima od 10. Decembra 2008. Godine, Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena od 18. Decembra 1979. Godine, Opcioni protokol uz Konvenciju o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena od 10. Decembra 1999. Godine, Konvencija protiv mučenja i drugog okrutnog, nehumanog i ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja od 10. decembra 1984. godine, Opcioni protokol uz Konvenciju protiv mučenja i drugog nehumanog i ponižavajućeg postupnja i kažnjavanja od 18. Decembra 2002. godine, Konvencija o pravima deteta od 20. Novembra 1989. Godine, Opcioni protokol uz Konvenciju o pravima deteta o učešću dece u oružanim sukobima od 25. Maja 2000. Godine, Opcioni protokol uz Konvenciju o pravima deteta o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji od 25. Maja 2000. Godine, Međunarodna konvencija o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih porodica od 18. Decembra 1990. Godine, Konvencija o pravima lica sa posebnim potrebama od 13. Decembra 2006. Godine i Opcioni protokol uz Konvenciju o

nizmi zaštite ljudskih prava preko ekspertskih tela. Uspostavljeno je više mehanizama zaštite. Sve države ugovornice su dužne da podnose periodične izveštaje o implementaciji ugovora u unutrašnje pravo i o primeni garantovanih ljudskih prava. Države članice mogu da prihvate nadležnost ekspertskih tela u pogledu individualnih predstavki. One mogu, takođe, da prihvate nadležnost Međunarodnog suda pravde za međudržavne sporove u pogledu tumačenja i primene ugovora o ljudskim pravima.

Univerzalizacija ljudskih prava se odvija u dva pravca: univerzalno definisanje ljudskih prava i univerzalno poštovanje univerzalnih ljudskih prava. Univerzalno definisanje ljudskih prava čini se, prvo, međunarodnim ugovorima. Propisi međunarodnih ugovora definišu ljudska prava i osnovne elemente svakog od njih. Drugi korak u definisanju univerzalnih ljudskih prava čini se preko ekspertskih tela. Ova su ovlašćena da usvajaju opšta tumačenja ugovora i da ih preporučuju državama članicama. Rešavajući individualne predstavke, ekspertska tela tumače, takođe, propise ugovora i ova tumačenju se relevantna za precizno definisanje ljudskih prava. Relevantna su, takođe, tumačenja Međunarodnog suda pravde koje ovaj daje rešavajući međudržavne sporove o tumačenju i primeni ugovora. Univerzalno poštovanje ljudskih prava se ispoljava, prvo, kroz spremnost za učešće u pripremi i prihvatanju univerzalnih ugovora za ljudska prava, a zatim, kroz prihvatanje nadležnosti ekspertskih tela za individualne predstavke kao i nadležnost Međunarodnog suda pravde za međudržavne sporove i, konačno, kroz spremnost u pogledu prihvatanja tumačenja ekspertskih tela i Međunarodnog suda pravde.

3. Kulturni relativizam protiv univerzalizma ljudskih prava

Učestvujući u raspravi povodom pripreme Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, Američko udruženje antropologa je postavilo pitanje kako predložena Deklaracija može da bude primenjiva na sva ljudska bića kada su prava formulisana u skladu sa vrednostima zemalja zapadne Evrope i Amerike?¹⁵ Kulturni relativizam je, dakle antropološka doktrina, prema kojoj su ljudska prava deo određene kulture i definisana su tom kulturom. Pojam kulture uključuje ovde sve socijalne faktore koji utiču

---

pravima lica sa posebnim potrebama od 12. Decembra 2006. Godine. Svi tekstovi su dostupni na <http://www2.ohchr.org/english/law/index.htm>.

¹⁵ Statement on Human Rights, 49 Amer. Anthropologist No. 4, 539 (1947), reprodukovano u International Human Rights in Context, 3rd ed. by H.J. Steiner, Ph. Alston, R. Goodman, Oxford, 2008, str. 528. Vidi, takođe, K. Engle, op. cit. str. 536

na ponašanje, dakle običaje, moral, religiju, ideologiju, pravo, društvene vrednosti i sl. Sa obzirom na značajne razlike koje postoje među kulturama, ova doktrina dovodi u pitanje mogućnost postojanja univerzalnih ljudskih prava. Zagovornici ove doktrine ukazuju na velike razlike koje postoje između socijalnih sistema koji se zasnivaju na liberalnom individualizmu ili hrišćanstvu, sa jedne strane, i socijalnih sistema koji se zasnivaju na tradiciji konfudžijanstva, budizma, hinduizma ili islama, sa druge strane. Koncept prava, pravne države, demokratije ili slobode koji postoji u prvoj grupi socijalnih sistema ne postoji u drugoj grupi. Prva grupa socijalnih sistema pridaje najveću vrednost pojedincu i slobodi pojedinca dok druga grupa socijalnih sistema pridaje najveću vrednost društvenoj grupi i blagostanju te grupe. Ne postoji univerzalni moral, ne postoji univerzalno dobro ili univerzalno zlo. Svaka kultura je, zato, isključivi sudija onog što je dobro i onog što je zlo prema moralu te kulture.

Neki od osnivača ovog učenja su išli i dalje, van oblasti konfudžijanstva, budizma, hinduizma i islama, te su tvrdili da je liberalna doktrina ljudskih prava strana mnogim društvima u Aziji, Africi, Istočnoj Evropi (uključujući Rusiju) i Srednji istok, gde ona ne odgovara sistemu uverenja, vrednosti, osnovnih koncepata odnosa među ljudima i odnosa pojedinca i društva.¹⁶

Doktrina kulturnog relativizma tvrdi da se azijske kulture zasnivaju na vrednostima koje uključuju poštovanje autoriteta, intenzivno osećanje pripadnosti, odnosno lojalnosti grupi, potčinjavanje individualnog identiteta kolektivnom identitetu. Zbog toga su, saglasno ovom učenju, demokratija i poštovanje ljudskih prava, bar kako se to razume na Zapadu, strane azijskim kulturama i nepodesne za te kulture.¹⁷ Neki afrički autori se bave ispitivanjem kulturnog legitimiteta ljudskih prava, odnosno koliko su ljudska prava koje štite afričke države u skladu sa lokalnim kulturama, i koliko potpora mogu da nađu u tim lokalnim kulturama.¹⁸

Kritika doktrine kulturnog relativizma ističe da se ovo učenje koristi, između ostalog, za političke ili ideološke svrhe, kao opravdanje za opresivne režime ili autoritarne vlade.¹⁹ Otuda se, ponekad, kulturne specifičnosti zloupotrebljavaju i od njih se stvara ideologija.²⁰ Jedna od slabosti doktrine kulturnog relativizma je pogrešno uopštavanje, odnosno zanemarivanje relevantnih razlika. Govori se o kulturi „Istoka“ i kulturi „Zapada“ kao monolitnim i homogenim tvorevinama. Govori se o kulturi

---

¹⁶ A. Pollis, op.cit. str. 316

¹⁷ N.A.Engelhart, op. cit. str. 549

¹⁸ B. Ibhawoh, op. cit, str. 838

¹⁹ N.A.Engelhart, op. cit. str. 549, S. Harris-Short, op. cit. str. 132

²⁰ A. Marfording, op.cit. str. 433

Azije ili kulturi Afrike.²¹ Ili se govori o religijama kao monolitnim i homogenim učenjima. Religije i tradicije su uvek složene i uključuju različite pravce i učenja. Konfudžijanizam uključuje različite pravce od kojih neki filozofski individualizam, duh slobodnog istraživanja i kritiku zloupotrebe vlasti od strane despotskih vladara.²² Budizam nije neprijatelj ljudskih prava. Oslanja se na individualizam – svaka osoba treba da nađe svoj put do nirvane. Odbacuje dogmu i tiraniju većine. Neka savremena ljudska prava bi mogla da budu derivirana iz budizma.²³ Slabost ovog učenja je što gleda na kulturu kao na statičnu i nepromenjivu kategoriju.²⁴ Ovo je veoma važno, jer mnogo toga što danas postoji u kulturama nekih afričkih ili azijskih naroda, kao što je, na primer, inferiorna društvena pozicija žene ili život u velikim patrijarhalnim porodicama, postojalo je ne tako davno u kulturi evropskih naroda.

Suprotna učenju kulturnog relativizma je doktrina univerzalnih ljudskih prava. Ona nalazi svoje uporište u učenju prirodnopravne škole o univerzalnosti ljudske prirode. Prema doktrini prirodnog prava, ljudska prava su neodvojivi deo ljudskog integriteta i dostojanstva.²⁵ Sledbenik ovog učenja, sudija Tanaka kaže: „Načelo zaštite ljudskih prava je izvedeno iz koncepta čoveka kao ličnosti i njegovog odnosa sa društvom koji se ne može odvojiti od univerzalne ljudske prirode.“²⁶ Sudija Rozalin Higgins je ovu tezu razvila na sledeći nači: „Ljudska pravu su prava koja se poseduju jednostavno na osnovu toga što je neko ljudsko biće. Ona su neodvojivi deo integriteta i dostojanstva ljudskog bića. Ona su tako prava koja ne mogu biti data ili povučena voljom bilo kog domaćeg pravnog sistema. I, iako se ona mogu većinom najdelotvornije implementirati preko domaćeg pravnog sistema, ovaj sistem nije izvor prava. Međunarodno pravo ljudskih prava je izvor obaveza, uprkos tome što se obaveza reflektuje u sadržaju domaćeg prava. Sledi dalje da će pravo biti jednako u svim različitim jurisdikcijama; ostala zakonska prava, iako su prisutna u većini pravnih sistema, će zavisiti u pogledu svoje suštine i formulacije od domaćeg sistema.“²⁷ Ona kaže dalje: „Ja duboko verujem u univerzal-

---

²¹ B. Ibhawoh, op. cit, str. 841

²² N.A.Engelhart, op. cit. str. 560

²³ J. M. Peek, op. cit. str. 539.

²⁴ N.A.Engelhart, op. cit. str. 564, B. Ibhawoh, op. cit, str. 841, A-B. S. Pries, op. cit. str. 289

²⁵ J. Donnelly, op. cit. str. 391

²⁶ *South West Africa*, Second Phase, Judgment, I.C.J. Reports 1966, str. 297. <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3>

²⁷ R. Higgins, *Problems and Process, International Law and How We Use It*, Oxford, 2003, str.96.

nost ljudskog duha. Svuda pojedinci žele iste stvari: da imaju dovoljno hrane i sklonište; da im je omogućeno da govore slobodno; da vrše svoju religiju ili da mogu da ne prihvate religiozno verovanje; da osećaju da njihovu ličnost ne ugrožava država; da znaju da neće biti mučeni ili zatvoreni bez optužbe, i da će, ako su optuženi, imati pošteno suđenje. Verujem da nema ničega u ovim aspiracijama što zavisi od kulture, ili religije, ili stupnja razvoja.²⁸ Ova stanovišta su, dakle, potpuno suprotna doktrini kulturnog relativizma. Prema ovom pristupu ljudska priroda je univerzalna i istovetna te su otuda ljudske aspiracije jednake i nezavisne od kulture ili religije.

Obe doktrine, dakle i doktrina kulturnog relativizma i doktrina univerzalizma ljudskih prava, javljaju se u radikalnim i umerenim varijantama. Radikalne varijante zastupaju, naravno, potpuno suprotne stavove o značaju kulture u određivanju ljudskih prava. Radikalni kulturni relativizam smatra da je kultura isključiva determinanta ljudskih prava i, suprotno, radikalni univerzalizam negira bilo kakav uticaj kulture na definisanje ljudskih prava.²⁹ Postoje, naravno, umerene varijante koje pridaju manji i veći značaj kulturi u određivanju ljudskih prava. Bankokška Deklaracija, usvojena na regionalnom sastanku azijskih zemalja, koji je prethodio Svetskoj konferenciji o ljudskim pravima 1993. godine, priznaje da su ljudska prava po svojoj prirodi univerzalna ali da pri njihovom normiranju treba da se imaju u vidu značajne nacionalne i regionalne posebnosti i različite istorijske, kulturne i religijske osnove.³⁰ Ovakav stav je prihvatila i Svetska konferencija o ljudskim pravima, održana u Beču 25. juna 1993. godine.³¹

4. Pokušaj definisanja pojma ljudskih prava

Ljudska prava mogu da se definišu kao pravna artikulacija mogućnosti i spremnosti društva da zadovolji potrebe i aspiracije svih pojedinaca. Sva tri elementa ove definicije: potrebe i aspiracije pojedinaca, mogućnost i, naročito, spremnost društva da zadovolji te potrebe i aspiracije i

---

²⁸ Higgins, op. cit. str. 97

²⁹ J. Donnelly, op. cit. str. 400

³⁰ Navedeno prema, H. Samuels, op.cit, str. 710

³¹ U tački 5 Bečke deklaracije i programa akcije stoji: „Sva ljudska prava su univerzalna, nedeljiva i međuzavisna i povezana. Iako se značaj nacionalnih i regionalnih posebnosti i različitih istorijskih, kulturnih i religijskih osnova mora imati u vidu, države su dužne, bez obzira na političke, ekonomske i kulturne sisteme, da unapređuju i štite sva ljudska prava i slobode.“

pravna artikulacija te spremnosti su, u izvesnoj meri, određeni kulturom. Pojedinaac se razvija i izražava kroz obrasce kulture u kojoj živi. Usmerenost društva na potrebe i želje pojedinaca i spremnost društva da ih zadovolji su određeni osnovnim vrednostima tog društva. Pravno izražavanje ove spremnosti je uslovljeno pravnim tradicijama tog društva. Treba imati u vidu da ni jedan od tri elementa definisanja ljudskih prava nije statičan, nepromenljiv. Sva tri elementa su podložna bržim ili sporijim promenama. Sva tri elementa imaju međunarodnu dimenziju. Sa obzirom na rastuću povezanost i procese globalizacije ljudske potrebe i htenja ne moraju nužno i isključivo da budu određene lokalnim kulturnim obrascima. Društvo nije više potpuno samostalno u određivanju svoje spremnosti da zadovolji individualne potrebe i aspiracije, niti je potpuno samostalno u pravnom aranžiranju ove spremnosti. Pored spremnosti društva da zadovolji individualne potrebe i prohteve, ljudska prava su dobila još jedan elemenat: spremnost međunarodne zajednice da zadovolji individualne zahteve.

Pravna artikulacija ove stvari se manifestuje u definisanju prava i sloboda pojedinaca, sa jedne strane, i u definisanju obaveza države sa druge strane te u uspostavljanju nacionalnih i međunarodnih institucija i postupaka za kontrolu izvršavanja obaveza. Izvršavajući svoje obaveze, država i međunarodna zajednica nameđu određene obaveze pojedincima, odnosno inkriminišu određena ponašanja kojima se krše ljudska prava.

Da li postoji nešto što je suštinski zajedničko svim različitim kulturama u pogledu ljudskih prava? Postoji nešto što je univerzalno prihvaćeno, makar na normativnom nivou, a to je poštovanje ljudskog dostojanstva. Ljudska priroda ili univerzalna ljudska priroda je koncept koji izmiče pravu. To je stvar psiholoških i antropoloških istraživanja. Dostojanstvo jeste pravna konstrukcija i označava vrednost, značaj, poštovanje ili rang koji država, odnosno međunarodna zajednica pridaje nečemu ili nekome. Sva društva imaju koncepte morala, pravde i ljudskog dostojanstva.³²

Ljudsko dostojanstvo je univerzalna vrednost, dakle vrednost koju poštuju nacionalni pravni sistemi koji pripadaju različitim kulturama i religijama. Povelja Organizacije afričkog jedinstva iz 1963. godine navodi da su sloboda, jednakost, pravda i dostojanstvo najvažniji ciljevi afričkih naroda. Ustav NR Kine štiti lično dostojanstvo građana.³³ Arapska pove-

---

³² A. Dundes Renteln, *International Human Rights: Universalism v. Relativism*, 19-90, navedeno prema A. Pollis, op. cit. str. 320

³³ Čl. 38 Ustava NR Kine iz 1982. godine glasi: „Lično dostojanstvo građana NR - Kine je nepovredivo....“

lja o ljudskim pravima iz 2004. godine, koja je stupila na snagu 2008. godine, polazi od ljudskog dostojanstva.³⁴ U zapadnoj filozofskoj i političkoj misli je moguće pratiti razvoj više koncepcija ljudskog dostojanstva od rimskih vremena.³⁵ Jedna je religiozna, urođeno ljudsko dostojanstvo potiče od Boga, čovek je sačinjen po zamisli Boga (po slici Boga) i čovek je jedino biće koje može da spozna i voli Boga, Bog je podario čoveku razum, dakle mogućnost da bira, itd.³⁶ U filozofiji, počev od doba prosvetljenosti, koncept ljudskog dostojanstva se razvija u pravcu afirmacije čovekove autonomije, dakle kao sposobnost da se bude gospodar svoje sudbine i tvorac svoje budućnosti.³⁷ U politici se koncept ljudskog dostojanstva razvija kroz borbu protiv kršenja ljudskog dostojanstva, borbu protiv ropstva kao najtežeg kršenja dostojanstva ili borbu za dostojanstvo u radu i sl.³⁸

Način socijalnog i pravnog artikulisanja poštovanja ljudskog dostojanstva nije, međutim, sasvim bez uticaja kulture. Razlike postoje ne samo između država koje pripadaju različitim kulturama već i među državama koje pripadaju istoj kulturi. Neke od ovih razlika će biti eksplicirane u tekstu koji sledi.

Pravna analiza, koja sledi, treba da pokaže da li postoji i, ako postoji, u kom obimu postoji univezalni konsenzus u pogledu definisanja ljudskih prava i da li postoji spremnost za prihvatanje univerzalnih mehanizama kontrole poštovanje univerzalnih ljudskih prava. Univerzalni konsenzus u pogledu definisanja ljudskih prava može da se ispituje preko broja država koje su prihvatile univerzalne međunarodne ugovore o ljudskim pravima kao i preko obima njihove saglasnosti u pogledu tekstova ovih ugovora. Razlike u pogledu tekstova ugovora se manifestuju kroz rezerve na ugovore. Spremnost za prihvatnje univerzalnih mehanizama kontrole poštovanja univerzalnih ljudskih prava se manifestuje kroz spremnost država ugovornica da prihvate međunarodnu kontrolu bilo u obliku nadležnosti ekspertskih tela za individualne predstave, bilo kroz prihvatanje nadležnosti Međunarodnog suda pravde. Sledeći korak u pogledu istraživanja postojanja

³⁴ Preambula Arapske povelje počinje rečima: „Arapska povelja o ljudskim pravima je zasnovana na veri arapske nacije u dostojanstvo ljudske ličnosti koju Bog uzdiže od početka stvaranja i u činjenici da je arapska domovina koevka religija i civilizacija čije visoke ljudske vrednosti potvrđuju ljudsko pravo na častan život zasnovan na slobodi, pravdi i jednaksti.“ 12 Int'l Hum. Rts. Rep. 893 (2005), <http://www1.umn.edu/humanrts/instate/loas2005.html?msource=UNWDEC19001&tr=y&auid=3337655>

³⁵ Ch. McCrudden, Human Dignity and Judicial Interpretation of Human Rights, *The European Journal of International Law*, Vol. 19, No. 4, 2008, str. 656

³⁶ *Ibid.* str. 658.

³⁷ *Ibid.* str. 659.

³⁸ *Ibid.* str. 661.

spremnosti za poštovanje univerzalnih ljudskih prava jeste ispitivanje spremnosti država ugovornica da uvažuje opšte preporuke ekspertskih tela u pogledu tumačenja i primene ugovora.

5. Merenje univerzalnog konsenzusa u pogledu definisanja ljudskih prava

Merenje univerzalnog konsenzusa u pogledu definisanja ljudskih prava će biti izvršeno preko ispitivanja rezervi koje su države ugovornice stavile na univerzalne ugovore o ljudskim pravima kao i kroz prigovore na ove rezerve. Istraživanje će biti ograničeno na neke ugovore o onim ljudskim pravima, koji su naročito relevantni sa stanovišta kulturnog relativizma, sa obzirom da se u pogledu ljudskih prava, koja su njima zaštićena, mogu očekivati značajne razlike, uslovljene različitim kulturama. Biće ispitane rezerve stavljene na Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima od 16. decembra 1966. godine, Konvenciju o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena od 18. decembra 1979. godine i Konvenciju protiv mučenja i drugog okrutnog, nehumanog i ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja od 10. decembra 1984. godine.

5.1. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima je univerzalni kodeks građanskih i političkih prava, koji je stupio na snagu 23. marta 1976. godine.³⁹ Pripreme i pregovori o usvajanju ovog Pakta, kao i Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima trajali su dvadesetak godina, u uslovima blokovske podele i uspona pokreta nesvrstanih zemalja. Zato bi bilo vrlo teško prihvatiti da je jedna grupa zapadnih zemalja nametnula ovaj Pakt ostatku sveta. U septembru 2009. godine 164 države su strane ugovornice ovog Pakta.⁴⁰ Ujedinjene nacije imaju u isto vreme 192 države članice. Preko 85% država članica UN su strane ugovornice Pakta. Po broju država ugovornica i po učešću država iz svih regiona ovaj ugovor ima karakter univerzalnog ugovora, iako država sa najvećim brojem stanovnika, NR Kina nije ugovornica. Organizacija islamske konferencije obuhvata 57 država članica⁴¹ od kojih je 50 strana

---

³⁹ United Nations, *Treaty Series*, vol. 999, str. 171

⁴⁰ http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-4&chapter=4&lang=en, Sajt posećen 13. septembra 2009. godine.

⁴¹ http://www.oic-oci.org/member_states.asp

ugovornica Pakta. Dakle, preko 87% članica Organizacije islamske konferencije su ugovornice Pakta, iako među njima nije Saudijska Arabija. Od 164 države ugovornice Pakta 52 je stavila rezerve na Pakt. Među njima je 14 država članica Organizacije islamske konferencije. Velika većina država članica Organizacije islamske konferencije, dakle 36 članice je prihvatila Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima bez ikakvih izmena.

Ako se pogledaju rezerve koje su ugovornice stavile na pojedine propise Pakta i prigovori na rezerve, videće se da su razlozi rezervi i razlozi neprihvatanja rezervi motivisani različitim razlozima. Izvestan broj rezervi otkriva religijske razloge ne prihvatanja pojedinih odredbi Pakta, odnosno izvsnog pravnog dejstva Pakta. Egipat svojom načelnom i opštom izjavom nastoji da obezbedi da odredbe Pakta ne diraju u šerijatsko pravo. Neke druge države, članice Organizacije islamske konferencije su stavile rezerve u pogledu konkretnih propisa Pakta. Alžir je rezervom na član 23(4) Pakta o jednakosti supružnika obezbedio da se njime ne dira u alžirsko pravo. Bahrein je stavio rezervu na članove 3, 18 i 23 Pakta. Članom 3 Pakta ugovornice su se obavezale da obezbede jednako pravo muškarcima i ženama da uživaju sva građanska i politička prava, izložena u Paktu. Članom 18 Pakta je garantovana sloboda mišljenja, savesti i religije. Njime se garantuje i sloboda izbora religije ili verovanja te se zabranjuje prinudno nametanje religije i verovanja. Članom 23 Pakta se pruža zaštita porodici. Stavom 3. je predviđeno da se nijedan brak neće sklopiti bez slobodnog i potpunog pristanka onih koji stupaju u brak. Stavom 4. ugovornice su se obavezale da obezbede jednakost prava i odgovornosti supružnika u pogledu braka, za vreme braka i prilikom razvoda. Sadržaj rezerve čini tumačenje navedenih propisa na način da se njima ne dira u odredbe islamskog šerijata. Vlada Kuvajta u interpretativnoj izjavi u pogledu člana 23. Pakta kaže da je to pitanje uređeno kuvajtskim zakonom koji se zasniva na islamskom pravu i da će u slučaju sukoba, Kuvajt primeniti nacionalno pravo. Vlada Kuvajta je stavila rezervu na član 25 (b) Pakta kojim je garantovano univerzalno i jednako pravo glasa na izborima. Rezervom je ovo pravo ograničeno, saglasno kuvajtskom izbornom zakonu, na muškarce. Maldivi i Mauritanija su stavili rezervu na član 18 Pakta u smislu da se njime ne prejudicira Ustav Maldiva, odnosno islamski šerijat. Mauritanija je stavila rezervu i na član 23 (4) Pakta u pogledu jednakosti supružnika u smislu da se time ne dira u odredbe islamskog šerijata. Turska je rezervisala pravo da tumači i primenjuje propise člana 27. Pakta kojim se garantuju neka prava etničkim, verskim ili jezičkim manjinama, saglasno pravilima Ustava i Ugovora iz Lozane od 24. jula 1923. godine. Neke druge rezerve koje su stavile članice Organizacije

islamske konferencije nisu bile motivisane religijskim ili istorijskim razlozima. Ograničena finansijska sredstva su bila razlog da Gambija i Gvajana ograniče pravo na besplatnu pravnu pomoć. Zbog sličnih razloga je Bangladeš stavio neke rezerve.

Pojedine ugovornice su izrazile neslaganje sa ovim rezervama, stavljajući prigovore protiv njih. Australija, Austrija, Estonija, Letonije, Finska, Francuska, Irska, Kanada, Češka, Mađarska, Nemačka, Holandija, Portugal, Španija, Švedska, V. Britanija su stavili prigovor na rezervu Maldiva u pogledu člana 18. Pakta. Finska, Nemačka, Norveška, Holandija, Švedska su istakle prigovor na rezervu Kuvajta u pogledu člana 25(b) Pakta. Finska, Nemačka, Portugal, Švedska su stavile prigovor protiv rezerve Turske u pogledu člana 27. Pakta. Grčka, Letonija, Nemačka, Finska, Francuska, Holandija, Poljska, Portugal, Švedska, V. Britanija su stavile prigovor protiv rezerve Mauritanije u pogledu članova 18 i 23(4) Pakta. Letonija, Holandija jesu stavile prigovor na rezerve Bahreina. Stavljene prigovori su obrazloženi time što su rezerve suprotne cilju i predmetu ugovora te su, saglasno Bečkoj konvenciji o pravu ugovora, zabranjene ili su neprihvatljive iz pravnotehničkih razloga zato što nisu precizno formulisane ili nisu stavljene u odgovarajućem trenutku itd. Države koje su stavile prigovore na rezerve su istakle da, uprkos prigovora, Pakt ostaje da važi između njih i država koje su stavile rezerve.

U rezerve, koje bi mogle da budu motivisane izvesnom tradicijom, može da se uvrsti rezerva Konga na član 11 Pakta kojim je zabranjeno lišavanje slobode zbog ne izvršavanja ugovornih obaveza a kojom je Kongo ostavio takvu mogućnost, koja je predviđena njegovim pravom u nekim slučajevima. Belgija je prigovorom izrazila neslaganje sa ovom rezervom. U ovu grupu bi mogle da se uvrste i rezerve Botsvane na član 7 Pakta. Članom 7 Pakta je zabranjeno mučenje, okrutno, nečovečno i ponižavajuće postupanje i kažnjavanje. Danska, Francuska, Irska, Holandija, Norveška, Portugal, Švedska, V. Britanija su stavile prigovor na rezervu Botsvane.

Pojedine rezerve su motivisane političkim razlozima. Indija je tumačila pravo na samoopredeljenje, garantovano članom 1 Pakta, da se odnosi samo na narode pod stranom dominacijom te da se ne odnosi na nezavisne, suverene države. Francuska i Pakistan su stavili prigovor na rezervu Indije u pogledu prava naroda na samoopredeljenje, garantovano članom 1 Pakta. Avganistan, Bugarska, Mađarska, Mongolija, Rumunija, Ruska federacija, Sirija, Ukrajna i Vijetnam su stavile rezervu na član 48(1) Pakta, saglasno kome je Pakt otvoren za potpisivanje članicama UN, specijalizovanih agencija, Statuta Međunarodnog suda i onim državama koje Generalna skupština UN pozove da ga potpišu. Rezervom su istakle da ne prihvataju ove odredbe jer su suprotne načelu univerzalnosti

ugovora. Ovde spadaju i rezerve pojedinih arapskih država kojim žele da spreče da učestvovanje u istom ugovoru sa Izraelom znači priznavanje ove države.

Veliki broj rezervi je motivisan nastojanjem ugovornica da ne menjaju postojeće zakonodavstvo. U tom smislu Republika Koreja je stavila rezervu na član 22 Pakta, kojim se obezbeđuje sloboda udruživanja. Indija je stavila rezerve na član 9 Pakta, kojim se štiti sloboda i bezbednost ličnosti, u smislu da će se odredbe iz tog člana primenjivati saglasno indijskom ustavu. Ona je, takođe, rezervama istakla da će se odredbe članova 12, 19(3), 21 i 22 primenjivati saglasno ustavu Indije. Japan je rezervom isključio pripadnike vatrogasne službe iz slobode udruživanja, garantovane članom 22 (1) Pakta.

Neke rezerve su motivisane istorijskim razlozima. Npr. svojom rezervom na član 12(4) Pakta, kojim se obezbeđuje da niko neće biti lišen arbiterno prava na povratak u svoju zemlju, Austrija je uskratila dejstvo ove odredbe na proterivanje članova vladarske porodice Habsburga.

Značajan broj rezervi, pa i izvesno međusobno neslaganje u pogledu stavljenih rezervi je, došao od država koje pripadaju „zapadnoj“ kulturi. Veći broj država je stavio rezerve na odredbe člana 10 (2,3) Pakta. Ovim odredbama se zahteva odvojen tretman optuženih i osuđenih lica kao i poseban tretman mlađih lica u krivičnom postupku i izdržavanja kazne. Australija, Austrija, Belgija, Danska, Finska, Island, Irska, Luksemburg, Holandija, Novi Zeland, Norveška, Švedska i V. Britanija su stavile rezerve na ove odredbe, ne odbacujući ih, već sužavajući njihovo dejstvo saglasno svojim propisima. Pojedini elementi člana 14 Pakta, kojim se garantuje pravo na pravično suđenje su, takođe, bili predmet rezervi. Tako, na pojedine odredbe ovog člana rezerve su stavile Australija, Austrija, Belgija, Danska, Finska, Francuska, Island, Lihtenštajn, Malta, Monako, Novi Zeland, Norveška, Švedska i V. Britanija. Pojedine države su dejstva odredbi o slobodi mišljenja, mirnog okupljanja i udruživanja, garantovane članovima 19, 21 i 22 Pakta, rezervama izjednačile sa odgovarajućim odredbama iz Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Tako su postupile, na primer, Belgija, Francuska i Nemačka. U pogledu članova 19, 20, 21, i 22 kojima se obezbeđuje sloboda mišljenja, zabrana propagande rata, pravo na mirno okupljanje i udruživanje, Australija je rezervisala pravo da ne donosi nove propise o ovim pitanjima. Izrael je rezervom na član 23 koji se odnosi na zaštitu manjina obezbedio da se tim propisom ne dira u relevantne zakone Izraela. Ove rezerve nisu izazvale neslaganje i prigovore drugih država. Međutim, pojedine rezerve SAD su izazvale neslaganje i prigovore.

SAD su stavile rezerve na više članova Pakta. Članom 20 Pakta je predviđeno da se svaka propaganda rata kao i svako zagovaranje nacionalne, rasne ili verske mržnje koja čini podsticaj na diskriminaciju, neprijateljstvo ili nasilje zabrani zakonom. Svojom rezervom SAD su tužile ove propise tako da oni ne zahtevaju legislaciju ili drugu akciju koja bi ograničila slobodu govora i udruživanja, zaštićenu Ustavom i zakonima SAD. Člana 6 (5) Pakta je predviđeno da se smrtna kazna neće izvršiti za zločine koje je počinilo lice mlađe od 18 godina. SAD su rezervom odredile da mogu da izvrše smrtnu kaznu i nad licem koje je počinilo zločin kada je bilo mlađe od 18 godina. SAD su dejstvo člana 7 Pakta kojim je zabranjeno okrutno, nehumano ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje ograničile na okrutno ili neuobičajeno postupanje ili kažnjavanje, zabranjeno Petim, Osmim i/ili Četrnaestim amandmanom na Ustav SAD. Dejstvo poslednje rečenice člana 15 (1) Pakta, koja predviđa primenu lakše kazne na počinioca krivičnog dela ako je zakon promenjen u tom pravcu po izvršenju krivičnog dela je isključeno rezervom. Članovima 10 (2,b, 3) i 14 (4) Pakta predviđeno je povoljnije postupanje u krivičnim postupcima prema mladim osobama. SAD su prihvatile ove propise ali su rezervisale pravo da u izuzetnim situacijama tretiraju mlade osobe kao odrasle. Venecuela je stavila rezervu na član 14 (3d).

Belgija, Danska, Finska, Francuska, Nemačka, Italija, Holandija, Norveška, Portugalija, Španija su istakle prigovor na rezervu u vezi smrtno kazne za zločine izvršena pre 18. godine kao nespojivu sa propisima Pakta. Finska, Nemačka, Italija, Holandija, Norveška, Portugalija, Španija su stavile prigovore na rezervu SAD u pogledu člana 7 Pakta u vezi okrutnog, nehumanog i ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja ističući da se nacionalnim propisom ne može ograničiti dejstvo međunarodnog propisa. Švedska je stavila prigovore protiv svih rezervi SAD.

5.2. Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena

Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena od 18. decembra 1979. godine ⁴² je stupila na snagu 3. septembra 1981. godine. Rad na pripremi Konvencije počeo je sedamdesetih godina u okviru Komisije o statusu žena, koju je osnovao Ekonomski i socijalni savet UN.⁴³

---

⁴² United Nations, *Treaty Series*, vol. 1249, str. 13.

⁴³ J.A. Minor, *An Analysis of Structural Weaknesses in the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination of Women*, *Columbia Journal for Gender and Law*, 24(1994-1995), 137-153.

Rad na pripremi Konvencije je završen u relativno kratkom vremenu i Konvencija je stupila na snagu u roku od nepune dve godine. Konvencija je obavezivala u septembru 2009. godine 186 država ugovornica⁴⁴ od kojih su 51 članica Organizacije islamske konferencije. Preko 96% članica UN i preko 89% članica Organizacije islamske konferencije su ugovornice Konvencije. Reč je, zaista, o univerzalnom ugovoru. Rezerve su stavile 61 ugovornica među kojima je 25 članica Organizacije islamske konferencije. Međutim, 13 ugovornica je rezervom isključilo nadležnost Međunarodnog suda pravde i nije menjalo formulacije ostalih odredbi. Među ovima su dve članice Organizacije islamske konferencije. Dakle, 28 članica Organizacije islamske konferencije je prihvatilo materijalne propise Konvencije bez rezervi.

Rezerve stavljene na propise ove Konvencije kao i prigovori na rezerve su motivisane različitim razlozima, među koje spadaju, između ostalog, religije, običaji, tradicija i ekonomski razlozi.

Neke ugovornice, članice Organizacije islamske konferencije, kao Brunei, Mauritanija, Oman, Pakistan, Saudijska Arabija i Tunis su stavile opštu i načelnu rezervu da svi propisi Konvencije koji su suprotni ustavima ovih država, odnosno islamskom šerijatu neće proizvoditi dejstvo. Druge ugovornice, članice ove Organizacije, su stavile rezerve na određene propise Konvencije. Rezerve su stavljene na članove 2, 9 (2), 15 (4) i 16. Članom 2 Konvencije ugovornice su se obavezale da vode politiku eliminisanja diskriminacije žena. U tom cilju, one su se obavezale da unesu u svoje ustave ili drugu odgovarajuću legislativu načelo jednakosti muškaraca i žena i da obezbede putem prava ostvarivanje ovog načela. One su se obavezale, takođe, da promene ili ukinu postojeće zakone, pravila, običaje i praksu koja čini diskriminaciju žena. Članom 9 (2) Konvencije je predviđeno da će ugovornice dati ženama prava jednaka pravima muškaraca u pogledu državljanstva dece. Članom 15 (4) Konvencije je predviđeno da ugovornice daju muškarcima i ženama ista prava, utvrđena zakonom, u pogledu kretanja lica i slobode izbora mesta prebivanja i stanovanja. Članom 16 Konvencije su garantovana jednaka prava supružnika u pogledu braka i porodičnih odnosa. Naročito su garantovana ista prava u pogledu stupanja u brak, ista prava u pogledu slobodnog izbora supružnika te da stupe u brak jedino potpuno slobodnim pristankom, ista prava za vreme braka i u slučaju rastave, ista prava roditelja, ista prava da odlučuju o broju dece, itd. Stavljenim rezervama se isključuju ona dejstva navedenih propisa koja su suprotna odredbama islamskog

---

⁴⁴ http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-8&chapter=4&lang=en

šerijata. Ovakve rezerve je stavio Alžir, Bahrein, Egipt, Irak, Jordan, Kuvajt, Malezija, Maroko, Niger, Katar, Sirija i Ujedinjeni Arapski Emirati. Bangladeš je stavio rezervu na član 2. Liban je stavio rezervu na članove 9(2) i 16. Libija je stavila rezerve na članove 2 i 16. Turska je stavila rezerve na članove 9(2), 15(4) i 16.

Prigovore na ove rezerve su stavile Austrija, Kanada, Danska, Estonija, Finska, Francuska, Nemačka, Grčka, Irska, Italija, Letonija, Meksiko, Holandija, Norveška, Poljska, Portugal, Rumunija, Španija, Švedska i Velika Britanija. Razlozi rezervi su nespojivost rezervi sa predmetom i ciljem Konvencije ili formulisanje rezervi na opšti način. Ni jedna od država koja je stavila prigovor na rezerve nije isključila važenje Konvencije u odnosima sa državama na čije rezerve je stavila prigovore.

Multikulturalnost indijskog društva je razlog izjava Indije u pogledu članova 5(a) i 16(1,2) Konvencije, koje imaju karakter rezervi. Propisom iz člana 5(a) Konvencije ugovornice su se obavezale da preduzmu odgovarajuće mere da promene socijalne i kulturne obrasce ponašanja muškaraca i žena, u cilju eliminisanja predrasuda i običaja i svake druge prakse koji su zasnovani na ideji inferiornosti ili superiornosti polova ili na stereotipnim ulogama žena i muškaraca. Indija je izjavila da će se pridržavati navedenih propisa Konvencije saglasno svojoj politici nemešanja u lične stvari svake zajednice bez njene inicijative i saglasnosti. U pogledu obaveze registrovanja braka, Indija je izjavila da ona to načelno podržava ali da takva obaveza nije ostvariva u velikoj zemlji kao što je Indija sa mnoštvom različitih običaja, religija i nivoa pismenosti.

Rezerve Republike Koreja su motivisane, takođe, razlozima tradicije. Republika Koreja je izuzela svojim rezervama od dejstva pojedinih propisa članova 9. i 16. Ovde treba pomenuti, takođe, da su Japan i NR Kina ugovornice ove Konvencije i da je NR Kina rezervom jedino isključila nadležnost Međunarodnog suda pravde za međudržavne sporove u pogledu tumačenja i primene Konvencije. Religijski razlozi su razlog rezerve Izraela na član 7(b) Konvencije u vezi imenovanja žena da služe kao sudije religioznih sudova sa obzirom da to zabranjuju religiozni propisi svih religioznih zajednica u Izraelu. Zbog istog razloga Izrael je stavio rezervu i na član 16 Konvencije. Razlozi tradicije su u osnovi rezerve Francuske i Švajcarske na član 16 Konvencije u vezi prava izbora porodičnog imena.

Posebna dinastička pravila o nasleđivanju prestola su, takođe, bila razlog rezervi koje su stavili Lesoto, Lihtenštajn, Luksemburg, Monako i V. Britanija.

Pojedine rezerve u vezi člana 11 Konvencije su motivisane ekonomskim razlozima. Australija se rezervom izuzela od obaveze da obezbedi

plaćeno odsustvo za vreme materinstva. Austrija je stavila rezervu na taj član u vezi noćnog rada žena. Irska je rezervom na član 11 Konvencije izjednačila svoje obaveze po osnovu ovog člana sa obavezama koje ima na osnovu komunitarnog prava. V. Britanija je rezervom na ovaj član želela da sačuva svoj penzioni i socijalni sistem.

5.3. Konvencija protiv torture i drugog okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja

Konvencija protiv torture i drugog okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja od 10. decembra 1984. godine je stupila na snagu 26. juna 1987. godine.⁴⁵ U septembru 2009. godine, bilo je 146 država ugovornica ove Konvencije od kojih je 45 članica Organizacije islamske konferencije. Dakle, 76% članica UN i skoro 79% članica Organizacije islamske konferencije su ugovornice ove Konvencije. Bez obzira na relativno manji broj ugovornica u ovoj Konvencije, on spada svakako u univerzalne ugovore o ljudskim pravima jer obuhvata ugovornice iz svih regiona, dakle države koje pripadaju različitim kulturama. NR Kina je ugovornica ove Konvencije. Rezerve na pojedine propise Konvencije stavilo je 28 ugovornica od kojih je 12 članica Organizacije islamske konferencije. Na proceduralne propise koji se tiču nadležnosti Komiteta protiv torture i nadležnosti Međunarodnog suda pravde rezerve je stavilo 19 država, među kojima je 10 članica Organizacije islamske konferencije. Dakle, 43 članice Organizacije islamske konferencije je prihvatilo Konvenciju bez promena materijalnih propisa.

Kao i u slučaju prethodne dve konvencije, i u slučaju ove Konvencije, rezerve su motivisane različitim razlozima, kao što je religija ili nacionalni pravni sistem.

Katar je, tako, stavio jednu opštu rezervu protiv svakog tumačenja propisa Konvencije koje je nespojivo sa odredbama islamskog prava i islamske religije. Bangladeš je svojom rezervom ustanovio pravo da član 14 (1) Konvencije primenjuje saglasno svom nacionalnom pravu. Članom 14 (1) se zahteva da ugovornica obezbedi u svom pravnom sistemu da žrtve torture dobiju obeštećenje.

Finska, Francuska, Španija i Švedska su stavile prigovore na rezerve Bangladeša i Katara. Nemačka, Luksemburg, Holandija i Norveška su stavile prigovor na rezervu Katara. Ni jedna od država koje su stavile prigovor na rezervu nisu time isključile važenje Konvencije između sebe i države koja je stavila rezervu.

---

⁴⁵ United Nations, *Treaty Series*, vol. 1465, str. 85

Više rezervi je motivisano namerom ugovornica da prihvatanje Konvencije ne rezultira u promenama nacionalnog zakonodavstva. Botsvana je ograničila značenje „torture,“ definisano u Konvencijim, odredbom sa- držanom u njenom Ustavu. Danska, Norveška, Švedska su stavile prigo- vor na ovu rezervu. Tajland je svojom interpretativnom izjavom izrazio nameru da termin „tortura,“ te kažnjive akte, kako su oni utvrđeni Kon- vencijom, i nadležnost ugovornica za kažnjavanje ovih akata, tumači sa- glasno svom krivičnom zakonu. Obećao je, međutim, da će svoje nacio- nalno pravo uskladiti sa Konvencijom kada se za to ukaže prva prilika. Švedska je prigovorila protiv ove izjave Tajlanda. Austrija je izjavila da je spremna da sudi počiniocu zabranjenog akta učinjenog protiv njenog državljanina, kako je to predviđeno članom 5 (1c) Konvencije, jedino ako utvrdi da država na čijoj teritoriji je akt učinjen (članu 5 (1a) Konvencije) i država čiji državljanin je počinio tak akt (član 5 (1b) Konvencije) neće vršiti progon i kažnjavanje. Svojom rezervom Čile je obezbedio da će u odnosima sa američkim državama, ugovornicama Međuameričke konven- cije o sprečavanju i kažnjavanju torture, primenjivati tu Konvenciju u slu- čajevima kada je ona nesaglasna sa odredbama univerzalne Konvencije. Ekvador je rezervom isključio ekstradiciju svojih državljana, sa obzirom da je to suprotno njegovom Ustavu. Novi Zeland je rezervom obezbedio da pravo na kompenzaciju žrtava torture ostane u okviru diskrecione oce- ne opšteg pravobranioca Novog Zelanda.

SAD su stavile rezerve na članove 1, 14 i 16 Konvencije. Rezervom na član 1 Konvencije je definicija torture, sadržana u tom članu, saobra- žena definiciji torture u nacionalnom pravu SAD. Rezervom na član 14, kojim se zahteva da ugovornice u svojim pravnim sistemima obezbede da žrtve torture budu obeštećene, SAD su precizirale da one obezbeđuju pri- vatnu tužbu za naknadu štete za akte torture koji su se desili na teritoriji pod njihovom jurisdikcijom. Rezervom na član 16, kojim su ugovornice obavezale da spreče okrutno, nehumano ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje, SAD su ograničile značenje ovih termina tako da budu sa- glasni Petom, Osmom i/ili Četrnaestom amandmanu na Ustav SAD. Fin- ska, Holandija i Švedska su stavile prigovore na ove rezerve.

5.4. Obim univerzalnog konsenzusa u pogledu definisanja ljudskih prava

Broj država koje su prihvatile tri posmatrane konvencije kreće se od 186 do 146. Zanimljivo je da je najveći broj, dakle 186 država pri- hvatilo Konvenciju o eliminisanju svih obila diskriminacija žena, dakle Konvenciju za koju se moglo očekivati sa stanovišta kulturnog relativ-

zma da će biti najspornija. Među državama ugovornicama ove tri konvencije nalaze se države iz svih regiona, države koje pripadaju svim različitim kulturama. Dakle, nema neke regije, kuture, i u okviru toga religije, koja sprečava države koje im pripadaju da prihvate univerzalna ljudska prava.

Ugovornice su stavile veliki broj rezervi na odredbe pomenutih konvencija kao i jedan broj prigovora ne rezerve. Rezerve su motivisane različitim razlozima, kao što su religija, tradicija, običaji, postojeće nacionalno pravo, istorijski razlozi ili ekonomske mogućnosti. Prigovori na rezerve su motivisani pravno-tehničkim razlozima, dakle time što rezerve nisu precizno definisane te je nemoguće utvrditi tačno njihovo dejstvo ili suštinskim razlozima, dakle mišljenjem da su rezerve suprotne predmetu i cilju ugovora. Međutim, ni jedna država koja je stavila prigovor na rezerve nije njime isključila važenje ugovora između nje i države koja je stavila rezerve. Dakle, i države koje su stavile prigovor na rezerve smatraju da je univerzalno učešće u ugovorima o ljudskim pravima važnije od neslaganja koje postoji u pogledu nekih rezervi.

Učinjene rezerve i prigovori na rezerve otkrivaju razlike u pogledu definisanja ljudskih prava ne samo između država koje pripadaju različitim kulturama, na primer između članica Organizacije islamske konferencije i evropskih država, već i između država koje pripadaju istoj kulturi, na primer, između evropskih država i SAD. Takođe, uočljiva je razlika koja u tom pogledu postoji između članica Organizacije islamske konferencije. Veliki broj članica ove Organizacije je prihvatio univerzalne ugovore o ljudskim pravima bez ikakvih rezervi a članice koje su stavile rezerve nisu to učinile na isti način i na iste odredbe ovih ugovora. Ovo pokazuje da se ne može govoriti o kulturi, pa ni o religiji, kao o monolitnom činiocu koji svuda i jednako opredeljuje ljudska prava. Pre će biti da je reč o heterogenim, kompleksnim tvorevinama, te da njihov uticaj na ljudska prava zavisi od pozicije tog činioca u socijalnoj strukturi jednog društva. Jednako je za sve države, kako one koje pripadaju hrišćanskom svetu, tako i one koje pripadaju islamskom svetu, da religija nema istu poziciju u društvu te da u zavisnosti od svoje pozicije u društvu religija vrši manji ili veći uticaj na definisanje ljudskih prava.

Sa stanovišta kulturnog relativizma moglo bi da se tvrdi da sve razlike među državama u pogledu definisanja ljudskih prava, a na koje upućuju rezerve i prigovori, nemaju isti značaj. Neke od njih ukazuju na manje važne razlike u pogledu definisanja ljudskih prava, dok druge ukazuju na suštinske razlike koje su uzrokovane suštinskim razlikama između kultura. U drugu grupu rezervi bi spadala, na primer, rezerva na član 18 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima kojima se sloboda mišljenja, savesti i

religije ograničava šerijatskim pravom. Sa stanovišta zapadne kulture jedna od osnovnih ljudskih potreba je potreba za slobodom i sloboda pojedinca je ishodište te kulture. Suština ove slobode je sloboda izbora. To je nešto što spada u temelje zapadne kulture.

Gornja analiza rezervi otkriva, takođe, ne samo da se kultura ili religija ne mogu posmatrati kao monolitni, homogeni činiocu koji opredeljuju ljudska prava već, takođe, da ne mogu da se posmatraju kao sta-tični, nepromenjivi činioci Istorijsko iskustvo država opredeljuje poziciju religije u društvu i uticaj religije na ljudska prava. U tom smislu je zanimljivo da članice Oragnizacije islamske konferencije, koje su bile nekada federalne jedinice SSSR-a, prihvataju univerzalne ugovore o ljudskim pravima bez ikakvih rezervi. Albanija nije, takođe, stavila rezerve na ove ugovore. Takođe, rezerve koje je stavila Turska su uzrokovane nekim više istorijskim ili političkim razlozima nego religijom.

6. Spremnost za prihvatanje univerzalnih mehanizama kontrole poštovanje univerzalnih ljudskih prava

Postizanje univerzalne saglasnosti oko definisanja ljudskih prava je prvi korak. Spremnost država da prihvate univerzalna ljudska prava može, međutim, dalje da se meri njihovom spremnošću da prihvate univerzalne mehanizme za kontrolu poštovanja ljudskih prava. Rečeno je već da se spremnost u pogledu prihvatanja univerzalnih mehanizama kontrole poštovanja ljudskih prava izražava kroz spremnost država ugovornica da prihvate međunarodnu kontrolu bilo u obliku nadležnosti ekspertskih tela za individualne predstave, bilo kroz prihvatanje nadležnosti Međunarodnog suda pravde.

Svim univerzalnim ugovorima o ljudskim pravima, izuzev dva međunarodna pakta o građanskim i političkim pravima, odnosno ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, je ustanovljena nadležnost Međunarodnog suda pravde za rešavanje sprova između država ugovornica o tumačenju i primeni ovih ugovora. Ukoliko jedna ugovornica smatra da druga krši obaveze, preuzete ovim ugovorima, ona može da pokrene postupak pred Međunarodnim sudom pravde radi utvrđivanja odgovornosti ugovornice koja krši obaveze. Ugovornica može, međutim, rezervom da isključi važenje propisa ugovora o nadležnosti Međunarodnog suda pravde u odnosima sa drugim ugovornicama.

Od 186 članica Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, 40 je rezervom isključilo nadležnost Međunarodnog suda pravde,

dakle 146 ugovornica je prihvatilo ovu nadležnost. Među ugovornicama koje su rezervom isključile nadležnost Međunarodnog suda pravde je 18 članica Organizacije islamske konferencije. To znači da je 33 članice Organizacije islamske konferencije prihvatilo nadležnost Međunarodnog suda pravde za sporove u pogledu tumačenja i primene ove Konvencije. Izraženo u procentima, to znači da je 76% članica UN i 57% članica Organizacije islamske konferencije prihvatilo nadležnost Međunarodnog suda pravde.

Od 146 država ugovornica Konvencije protiv torture i drugog okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja 18 je rezervom isključilo nadležnost Međunarodnog suda pravde, dakle 128 ugovornica je prihvatilo nadležnost. Od ovih 18 ugovornica 7 je članica Organizacije islamske konferencije, dakle 38 članica je prihvatilo nadležnost. U procentima iskazano to znači da je preko 66% članica UN i isti toliki procenat članica Organizacije islamske konferencije prihvatio nadležnost Međunarodnog suda.

Sledeći oblik spoljne univerzalne kontrole poštovanja univerzalnih ljudskih prava se ostvaruje preko nadležnosti ekspertskih komiteta. Ekspertski komiteti imaju, obično, više nadležnosti. Prva se sastoji u razmatranju periodičnih izveštaja koje podnose države članice o implementaciji i primeni ugovora. Ova nadležnost je obavezna za sve države članice. Postoje i dve fakultativne nadležnosti: nadležnost za rešavanje sporova između država ugovornica u pogledu tumačenja i primene konvencije i nadležnost za rešavanje individualnih predstavi u vezi kršenja garantovanih prava u konkretnim slučajevima.

Od 186 ugovornica Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, 98 je prihvatilo Opcioni protokol uz ovu Konvenciju iz 1999. godine, kojim je ustanovljena nadležnost Komiteta za eliminisanje diskriminacije žena za individualne predstave. Među njima je 20 članica Organizacije islamske konferencije. Izraženo u procentima ovo znači da je 51% članica UN i 35% članica Organizacije islamske konferencije prihvatilo ovu nadležnost.

Od 146 ugovornica Konvencije protiv torture i drugog okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja 64 ugovornice je prihvatilo nadležnost Komiteta protiv torture za individualne predstave.⁴⁶ Među njima je devet članica Organizacije islamske konferencije. U procentima ovo znači da je 33% članica UN i preko 15% članica Organizacije islamske konferencije prihvatilo ovu nadležnost.

---

⁴⁶ <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cat/index.htm>

Očigleda je razlika u spremnosti ugovornica u pogledu prihvatanja nadležnosti Međunarodnog suda pravde za međudržavne sporove, sa jedne strane, i spremnosti ugovornica za prihvatanje nadležnosti ekspertskih komiteta za individualne predstavke, sa druge strane. Nadležnost Međunarodnog suda pravde je prihvatilo 146 ugovornica Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, od kojih 38 članica Organizacije islamske konferencije, dok je nadležnost Komiteta za eliminisanje diskriminacije žena prihvatilo samo 98 ugovornica od kojih 20 članica Organizacija islamske konferencije. Slična je razlika i u pogledu drugog ugovora. Istina je da se ne događa često da država pokrene postupak pred Međunarodnim sudom pravde protiv druge države zbog kršenja ugovora.⁴⁷ Ali, ni broj individualnih predavki podnetih ekspertskim komitetima nije veliki. Do septembra 2009. godine, samo deset predavki je podneto Komitetu za eliminisanje diskriminacije žena.⁴⁸ Komitet protiv torture je primo u ovom periodu 391 predstavku.⁴⁹ Ovde treba dodati da je velika većina ovih predavki podnetih protiv evropskih država. Jedna predavka je podneta Komitetu za eliminisanje diskriminacije žena protiv jedne članice Organizacije islamske konferencije. Ukupno 16 predavki je podneto Komitetu protiv torture protiv 6 članica Organizacije islamske konferencije.

Objašnjenje razlika u pogledu spremnosti ugovornica za prihvatanje nadležnosti Međunarodnog suda pravde i nadležnosti ekspertskih komiteta za individualne predstavke se može tražiti u različitim spremnostima Međunarodnog suda pravde i ekspertskih komiteta u pogledu poštovanja volje ugovornica u formulisanju univerzalnih ljudskih prava. Ekspertski komiteti su pokazali manju spremnost da poštuju volju ugovornica izraženu putem rezervi. Oni se ne ustežu da ispituju da li su rezerve u skladu sa predmetom i ciljem ugovora te da konstatuju da nisu. Međunarodni sud pravde se nije, do sada, upuštao u ovakva ispitivanja. Očigledno je da značajan broj ugovornica, i naročito značajan broj članica Organizacije islamske konferencije nema razumevanje za ovakav pristup ekspertskih tela. Ovaj zaključak se može potvrditi i sledećim činjenicama. Komitet za

---

⁴⁷ Na primer, Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (*Georgia v. Russian Federation*), Questions relating to the Obligation to Prosecute or Extradite (*Belgium v. Senegal*), Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application : 2002) (*Democratic Republic of the Congo v. Rwanda*), Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (*Croatia v. Serbia*), Legality of Use of Force (*Serbia and Montenegro v. Belgium and others*), Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (*Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro*)

⁴⁸ <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/protocol/dec-views.htm>

⁴⁹ <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cat/procedure.htm>

eliminisanje diskriminacije žena⁵⁰ i Komitet za ljudska prava⁵¹ su našli da je praksa poligamije suprotna pravu žena na jednakost sa muškarcima. Komitet za eliminisanje diskriminacije žena je uputio preporuku ugovornicama da ukinu ovu praksu. Prepruka je upućena u 18 ugovornica. Dve od njih su prihvatile ovu preporuku a jedna je pokazala spremnost da razmotri tu preporuku. Ostalih 15 ugovornica nije reagovalo.⁵²

Možemo da zaključimo da je spremnost države da prihvati međunarodne mehanizme kontrole poštovanja ljudskih prava manja, a kada je u pitanju nadležnost ekspertskih komiteta za individualne predstavlke, značajno manja u odnosu na spremnost da se prihvate univerzalne definicije ljudskih prava. Međutim, spremnost prihvatanja međunarodnih mehanizama kontrole poštovanja ljudskih prava nije, načelno, određena kulturnim osobenostima države, u smislu da je neka kultura, odnosno religija prepreka ovom prihvatanju. Ipak, kada međunarodni mehanizmi kontrole nastoje da „nametnu“ formulacije univerzalnih ljudskih prava koje su suprotne religijskim tradicijama, ta spremnost je manja, naročito kada su u pitanju neke islamske zemlje.

7. Zaključna razmatranja

Analiza rezervi stavljenih na univerzalne ugovore o ljudskim pravima i prigovora na rezerve i analiza prihvatanja različitih mehanizama međunarodne kontrole izvršavanja ugovorenih obaveza nisu dovoljne za potpun odgovor na pitanje u kojoj su meri kulturne i religiozne razlike prepreka univerzalizaciji ljudskih prava, kako je to već rečeno na početku ovog teksta, jer pravna analiza nije dovoljna za celovit odgovor na to pitanje. Pored toga, sama pravna analiza, učinjena u ovom tekstu, nije potpuna. Trebalo bi da bude ispitana implementacija univerzalnih ugovora u nacionalna prava država koje pripadaju različitim kulturama kao i praksa primene propisa o ljudskim pravima u tim zemljama. Pravna analiza bi

---

⁵⁰ Opšta prepruka br. 21 (13. zasedanj, 1994) u General recommendations made by the Committee on the Elimination of Discrimination against Women, <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/recomm.htm#recom21>

⁵¹ CCPR/C/21/Rev.1/Add.10, General Comment No. 28, 29 March 2000, [http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/13b02776122d4838802568b900360e80?OpenDocument](http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/13b02776122d4838802568b900360e80?OpenDocument)

⁵²

<http://www.universalhumanrightsindex.org/hrsearch/search.do?categories=24&accessType=category&clusterCategory=category&lang=en&orderBy=country&currentPage=3>

mogla biti dopunjena i analizom sličnosti i razlika koje postoje između univerzalnih ugovora o ljudskim pravima i regionalnih ugovora kao što su Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda iz 1950. godine, Američka konvencija o ljudskim pravima iz 1969. godine, Afrička povelja o ljudskim pravima i pravima naroda iz 1981. godine ili Arapska povelja o ljudskim pravima iz 2004. godine.

Ova dodatna pravna ispitivanja bi pokazala da postoje razlike koje nisu ispoljene kroz rezerve i prigovore, dakle razlike koje nastaju u procesu implementacije pojedinih odredbi univerzalnih ugovora u nacionalno pravo, razlike između regionalnih i univerzalnih ugovora i razlike u primeni pojedinih prava ili sloboda, garantovanih univerzalnim ugovorima. Uzmimo, na primer, pravo na život, koje je zaštićeno članom 6(1) Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima i koje je formulisano na sledeći način: „Svako ljudsko biće ima urođeno pravo na život. Ovo pravo će biti zaštićeno zakonom. Niko neće biti arbitrarno lišen života.“ Ako pogledamo određenje ovog prava u regionalnim ugovorima ili nacionalne implementacije ovog prava, videćemo značajne razlike. U nekim regionima i zemljama život se štiti od momenta začeća. U drugim zemljama život se štiti od momenta rođenja. Zemlje različito uređuju pitanje abortusa. Neke dozvoljavaju abortus jedino zbog medicinskih razloga a druge dozvoljavaju abortus i zbog socijalnih razloga. Država različito odgovaraju i na pitanje da li ovo pravo uključuje i pravo na dostojanstvenu smrt, odnosno pravo na eutanaziju. Postoje razlike u pogledu dozvoljenosti smrtno kazne. Veće razlike u pogledu ovih pitanja se javljaju između država sa većim uticajem religije na definisanje ljudskih prava i država sa manjim uticajem religije nego među državama koje pripadaju različitim religijama.

Uprkos nepotpunosti pravne analize i nepodobnosti pravne analize za davanje potpunog odgovora, rezultati ove analize osporavaju neke krute i opšte tvrdnje koje zastupaju zagovornici kulturnog relativizma. Oni pokazuju da ne postoji kultura ili religija koja isključuje ljudska prava ili koja isključuje čitavu vrstu ljudskih prava, kao što su, na primer, građanska i politička prava. Oni pokazuju, takođe, da je pogrešno ovo pitanje analizirati koristeći opšte kategorije kao što su „zapadna kultura“, „liberalni individualizam“, „kultura Azije“, „islamske zemlje“ i posmatrati uticaj kulture, odnosno religije na ljudska prava kao nepromenjivu konstantu.

*Rodoljub Etinski, Ph.D., Full Professor
Novi Sad School of Law*

Cultural Relativism and Universalism of Human Rights: An Attempt of Legal Analysis

Abstract

Having asserted that there are substantial differences among regional cultures and having contended that the culture is an exclusive or predominant determinant of human rights, the doctrine of cultural relativism raised the issue whether are universal human rights really possible? The issue was raised by the American Anthropology Association during a discussion concerning preparation of the Universal Declaration on Human Rights. The American Anthropology Association considered that the Universal Declaration reflects western values and that it would not be acceptable in cultures of different values. The opposite doctrine, having its roots in the doctrines on natural law, on universal human nature and universal respect for human dignity, claim that human rights are universal by their nature. In spite of the fact that the law is a huge reduction of social reality and abstract legal norms may hide cultural influences to determination and realization of human rights, the legal analysis might contribute to the discourse between the two doctrines that has continued since fifties.

The acceptance of the three universal treaties on human rights, the 1966 International Covenant on Civil and Political Rights, the 1979 International Convention on the Eliminations of All Forms of Discrimination against Women and the 1984 Convention against Torture, Cruel, Inhuman and Degrading Punishment and Treatment, reservations made to them, objections to these reservations and the acceptance of universal control mechanism over the respect of these treaties were analyzed.

Having in mind opinions of the advocates of the doctrine on cultural relativism that cultural differences are an obstacle for universal determination of civil and political rights, for universal determination of status of women and that different culture impose different modes of punishment, these three treaties were selected, as very relevant for the subject. The purpose of the analysis was to establish the differences among state parties to these treaties concerning determination and acceptance of human rights, which are caused by cultural differences.

Reservations and objections disclose certain differences in respect to formulation of human rights, guaranteed by these treaties. These differences

appear among state parties which adhere to different cultures and religions, but also they appear between state parties which adhere to the same culture or religion. It means there are differences in respect to formulation of human rights not only between state parties, which are members of the Organization of the Islamic Conference and European states, for example, than, also between the members of the Organization of the Islamic Conference themselves and among European states and the USA. Advocates of cultural relativism would observe that all noted differences are not of the same importance. Some of them reflect essential cultural differences, such as reservations that restrict freedoms of opinion, expression or religion by the provisions of Sharia law or reservations which limit effects of all provisions of the treaties by Sharia law. However, very small number of state parties enters such reservations. Majority of members of the Organization of the Islamic Conference did not make any reservation to these treaties. These members, which entered certain reservations, did not do this in the same manner neither they made reservations to the same provisions of the treaties. It means that various historical experiences of members of the Organization of the Islamic Conference determine the position of Islam religion in these states and religion's influence to determination of human rights. This statement is equally valid for state parties that adhere to other cultures and religions.

The readiness of state parties to accept external control over the respect of treaties is below the readiness to accept the treaties themselves. The number of state parties which accepted the jurisdiction of the International Court of Justice for disputes on interpretation and application of treaties is smaller than the number of state parties to these treaties. The number of state parties which accepted the jurisdiction of treaty bodies for individual complaints is especially smaller than the number of state parties to the treaties. However, the readiness of a state party to accept the external control is not determined by the culture to which this state party adheres. The Muslim states participate in equal proportion among other states accepting external control. Their readiness to accept the jurisdiction of treaty bodies for individual complaints is proportionally smaller, perhaps, due to the fact that treaty bodies tend to disrespect certain reservations, entered by some Muslim states.

The result of the analysis is that cultures in general and especially religions play certain role in determination of human rights but that cultures or religions cannot be considered as homogeny and static factors and that they are not an enormous obstacle for development of universal human rights.

Key words: human rights, cultural relativism, universalism, universal treaties on human rights, reservations, objections.